

VATANPARVARLIK TUSHUNCHASINING O'RTTA ASRGACHA BO'LGAN
DAVIRDAGI KO'RINISHI.

Djumaboev Jaloliddin Zayniddinovich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Jangovar tayyorgarlik sikli katta
o'qituvchisi, dotsent, podpolkovnik*

Tel: +99899 001 11 09

Annotatsiya: *Vatanparvarlik tushunchasining o'rtta asrgacha bo'lgan davirdagi
evolyutsion bosqichlari borasida so'z yuritiladi.*

Kalitso'zlar: *Vatanparvarlik, ibtidoiy jamiyat, polis, renessans.*

Annotation: *The article discusses the evolutionary stages of the concept of patriotism
over the past four centuries.*

Keywords: *Patriotism, primitive society, polis, Renaissance.*

Kirish: vatanparvarlik tuyg'usini qaror toptirish murakkab jarayon bo'lib, bunda dastlab talaba-yoshlarga vatanparvarlikning mohiyati va me'yoriy qoidalar mazmuniga oid bilimlar beriladi, avvalo, fuqarolik odobi va madaniyati haqida tushunchalar, bu xildagi hatti-harakatlarga oid namunalar keltiriladi, so'ngra faoliyat uyushtiriladi. Ana shu asosida ularda vatanparvarlik tushunchasi shakllanadi va fuqarolik xulqiy odatlari hosil qilinadi. Vatanparvarlik tarbiyasining bosh maqsadi - yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analarga, urf-odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir. Vatanparvarlik tarbiyasining asosiy vazifasi - shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir.

Vatanparvarlik muammosi - dunyo tarixidagi eng qadimiy ijtimoiy va falsafiy fikr. O'z Vatanini sevmaydigan, madaniyatini, erkinligini va mustaqilligini saqlab qolishga intilmaydigan na xalq va na mamlakat bor. Vatanparvarlik eng muhim axloqiy qadriyat sanalib, xalq, davlat, shaxsning hayot manbai bo'lib kelgan.

Ibtidoiy jamiyatdagi sadoqat shakllari: Ibtidoiy jamiyatda vatanparvarlik tushunchasi mavjud bo'lmagan. Odamlar o'z hayot faoliyatini muayyan hudud, urug', qabila bilan bog'lagan. Ular yashayotgan tabiat, daryo, tog', o'rmon kabi tabiiy obyektlarga e'tibor bilan munosabatda bo'lgan.

Ibtidoiy jamiyatda xalqlar turli davrlarda paydo bo'lgani sababli, vatanparvarlik atamasi ko'p madaniyatlarga nisbatan qo'llanilmaydi yoki uning ma'nosi va axamiyati umuman insoniyatga to'g'ri kelmaydigan tushuncha deb qaraladi. Xususan, Kolumbiyagacha bo'lgan davriyligi Amerikaning Yevrosiyo va Afrika bilan bosqichma-bosqich mos kelmaydi.

Bu davrlar haqidagi ma'lumotlar kamdan-kam odamlarga tegishli bo'lgani va etnik guruhlar haqida har doim ham hech qandey yozma manba qoldirilmaganligi sababli, insoniyatning ibtidoiy jamiyatdagi davrining asosiy ijtimoiy birligi turli xil axloqiy fenomenal tushunchalar emas balkim arxeologik madaniyatdir.

Turli davrlarda insoniyat jamiyati rivojlanishining turli davrlari taklif qilingan. Ha, A. Fergyson va keyin Morgan uch bosqichni o'z ichiga olgan tarixni davriylashtirishdan foydalangan: vahshiylik va sivilizatsiya va birinchi ikki bosqich Morgan tomonidan uchta bosqichga (quyi, o'rta va yuqori) bo'lingan. Yirtqichlik bosqichida ovchilik, baliq ovlash va terimchilik insoniyat faoliyatida hukmronlik qilgan, xususiy mulk bo'lmagan, tenglik mavjud edi. Vahshiylik bosqichida dehqonchilik va chorvachilik paydo bo'ladi, xususiy mulk va ijtimoiy ierarxiya vujudga keladi. Uchinchi bosqich — sivilizatsiya davlat, sinfiy jamiyat, shaharlar, yozuv va boshqalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Insoniyat taraqqiyotining eng muhim bosqichi tilning paydo bo'lishi edi. Ov qilishda ularning muvofiqlashuviga hissa qo'shadigan hayvonlarning signal tili o'rniga, odamlar tilda "umuman tosh", "umuman hayvon" mavhum tushunchalarini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Tilning bunday qo'llanishi insonlarni ov paytida emas, balki faqat misol bilan emas, balki so'zlar bilan o'rgatish imkoniyatiga olib keldi.

Har qanday o'lja butun jamoaga bo'lingan. Mehnat qurollari, uy-ro'zg'or buyumlari, bezak buyumlari alohida odamlarning foydalanishida bo'lgan, lekin bu narsaning egasi uni bo'lishishi shart edi, bundan tashqari, har kim boshqa birovning narsasini olib, so'ramasdan foydalanishi mumkin edi.

Bu davrda sadoqat va himoya tuyg'usi asosan biologik va instinktiv xususiyatga ega bo'lgan. Ibtidoiy sadoqat – bu vatanparvarlik emas, balki yashash muhitiga tabiiy bog'liqlik edi.

"Vatanparvarlik" tushunchasi qadimgi Yunonistonda antik davrda paydo bo'lgan. Atamaning o'zi yunoncha "Vatan", "Vatandosh" so'zlaridan kelib chiqqan. Vatanparvarlik, vatandoshlar va davlat manfaati yoliga qaratilgan faoliyat yunon faylasufi Aristotel tomonidan "eng yuqori fazilat darajasi" deb tan olingan. Biroq, Vatan so'zi yunonliklar tomonidan "polis" – "shahar" davlatini nazarda tutganlar. Yunon vatanparvarligi polis xarakterga ega edi. Qadimgi Rimda respublika, polis vatanparvarligi asta-sekinlik bilan oliy davlat hokimiyatini sakrallashtirish imperiyalik vatanparvarligiga aylantirish boshlandi. Rim vatanparvarligining asosi rimliklar tomonidan quyidagicha tasavvur qilinar edi: ular (ya'ni rimliklar) o'zlarini Xudo tomonidan tanlanganligi, barcha g'alabalar ularga taqdir tomonidan belgilanganligi, Rim - eng yuqori qadriyat va har bir fuqaroni burchi - Rimga fidokorona xizmat qilishdan tashkil etardi.

O'rta asrlarda vatanparvarlikni "davlat manfaatini ustuvorligi anglash" sifatida o'z ahamiyatini yo'qotdi. Bu davrda Xudoga, xo'jayinga, hukmdorga xizmat qilish qadriyatlar davlat qadriyatlaridan ustunligi kuzatilib, natijada, vatanparvarlik davlatlarda feodal xususiyatga ega bo'ldi. Va faqat yangi davrda vatanparvarlik - umumiy milliy manfaatlarga

erishish uchun fuqarolarning muayyan davlat manfaatlari yo'lidagi faoliyat tushunchasiga qaytish bo'ldi.

Bu davrda Xudoga, xo'jayinga va hukmdorga xizmat qilish asosiy qadriyatlardan bo'lgan. Vatanparvarlik davlat manfaatini emas, balki yuqori hokimiyatga sadoqatni ifodalagan.

Shunday bo'lsada G'arbda ham Sharqda ham vatanparvar, xalqsevar, ilm istar ma'rifatli olimlar yetishib chiqqan. Ularning sayi harakatlari natijasida o'rta asrlarda sharqda Markaziy Osiyo, Eron, Xitoy (9-12 va 15-asrlar) va g'arbda Yevropada (14—16-asrlar)da yuz bergan alohida madaniy va tafakkuriy taraqqiyot davrini takidlab o'tishimiz lozim. Bu hodisa sharqda "Uyg'onish", g'arbda "Renessans" davridir.

"Renessans" atamasi dastlab Italiyadagi madaniy-ma'naviy yuksalishga nisbatan qo'llangan, uni o'rta asrchilik turg'unligidan yangi davrga o'tish bosqichi deb baholaganlar. Renessansning asosiy alomatlari: tafakkurda va ilmu ijodda dogmatizm, jaholat va mutaassiblikni yorib o'tib, insonni ulug'lash, uning iste'dodi, aqliy fikriy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish; antik davr (yunonrum) madaniyatiga qaytib, uni tiklash, boyitish; cherkov sxolastikasidan qutulib, adabiyot va san'atda dunyoviy go'zallik, hayot taronalarini qizg'in kuylash; inson erki, hurfikrlilik uchun kurashish. Buning natijasi o'laroq, ijodiy qudrat va tafakkur kuchini namoyish etadigan ulug'vor badiiy asarlar, salobatli binolar yaratildi, ilmfan rivojlandi. Italiyada shoir Petrarka va Dante, rassom Jotto, adib va mutafakkirlar Bokkachcho, Ariosto, Tasso, Byome Renessans g'oyalarining jarchilari bo'lib maydonga chiqdilar.

Keyinchalik Michelangelo, Rafael, Shakespeare, Miguel de Cervantes Yevropaning turli mamlakatlarida buni davom ettirdilar. Ammo Renessans, ya'ni Uyg'onish faqat Yevropa hodisasi emas. Dunyo madaniyatini yaxlit olib o'rgangan olimlarning ishlari shuni ko'rsatdiki, Osiyo markazida joylashgan Movarounnahr, Xuroson va Eronda Italiyaga qaraganda bir necha asr oldin (9—12-asrlar) ulkan madaniy ko'tarilish yuz bergan, ilm-fan, falsafa, adabiyot kuchli rivojlanib, ilg'or insonparvarlik g'oyalari jamiyat fikrini band etgan, aqliy va ijodiy faollik gurkiragan. Bu davr dunyo ilmida „Musulmon Renessansi“ (A. Mets) yoki „Sharq Uyg'onishi“ (N. I. Konrad) nomi bilan atalib kelinmoqda. Sharq Uyg'onish davrida Yevropa Uyg'onish davrining asosiy belgilari mujassam: jo'shqin ijodiy faoliyat, ulkan bunyodkorlik ishlarining amalga oshirilgani, aqlni hayratga soluvchi bemisl asarlarning yaratilgani shundan dalolat beradi.

Sharq Uyg'onish davri ham ulug' allomalar, qomusiy bilim sohiblari, mashhur mutafakkirlarni yetishtirdi. Aniq fanlar sohasida Muhammad al-Xorazmiy, Abu Bakr Roziy, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg'oni, Umar Xayyom, Mirzo Ulug'bek jahonshumul kashfiyotlar qildilar. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Ibn Rushd, Muhammad G'azoliy, Nasafiy Aziziddinlarning falsafiy asarlari tafakkur xazinasini boyitdi, olam, odam va jamiyat yaxlitlikda tadqiq etilib, yangi qonuniyatlar ochildi, aqliy bilim ufqlari kengaydi, fozil jamiyat va komil inson nazariyasi chuqur ishlab chiqiddi. She'riyatda Abu Abdullo Rudakiy, Abulalo alMaarriy, Abulqosim Firdavsiy, Jaloliddin Rumiy, Hofiz Sheroziy, Nizomiy Ganjavip, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy kabi

daho ijodkorlar yetishib, o'las asarlar yaratdilar, ishqmuhabbat, qahramonlik, ozodlik va ezgulikni kuyladilar. Miniatyura rassomchiligida bir necha maktablar shakllandi, bunda Kamoliddin Behzod rasmlari yangi ijodiy yo'nalishga asos soldi. Uyg'onish davri ning yana bir belgisi xalq ruhini ifodalaydigan „Ming bir kecha“, „Kalila va Dimna“, „Qirq vazir“, „To'tinoma“, „Sindbodnoma“, „Jome'ul hikoyot“ kabi qiziqarli sarguzashtlarga to'la, shavqu zavq qo'zg'atadigan asarlarning ko'paygani, ikkinchi tomondan „Xamsa“larda bo'lganiday, insoniy ideallarni mujassam etgan hikmat va falsafaga boy umumbashariy g'oyalarning tasvirlanishidir.

Xulosa: Vatanparvarlik - bu faqat Vatanga muhabbat tuyg'usini his qilish emas, balki mamlakat va uning xalqi manfaati uchun harakat qilish kerak degan fikr shakllanmoqda. Chunki vatanparvarlik yuqorida korib chiqqanimiz kabi insonlar orasida bir-biriga yordam berishdan boshlangan.

Adabiyotlar ro'yhati:

1 Sharipov M. Falsafa tarixi (kadimgi shark va Fap6 falsafasi). - Toshkent: Universitet, 2017. - B. 124.

2. O'sha yerda. - B. 125. Ikkinchi isbot: hech bir narsa o'z holicha vujudga kelmaydi va mavjud bo'lmaydi, u faqat boshqa narsaga nisbatangina vujudga

3. Sharipov M. Falsafa tarixi (kadimgi shark va Fap6 falsafasi). - Toshkent: Universitet, 2017. - B. 126.

4. Aliev A. Ma'naviyat, qadriyat va badiiyat. – T.: Ma'naviyat, 2000. – 630 b.

5. Aliqulov X. Gumanistik meros va shaxs ma'naviy kamoloti. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006. – 56 b.

6. Ahmedov M., Shoumarov O. Vatan mahalladan boshlanadi. Hayot va iqqisod. 1992.

7. Inomova M. Oilada bolalarni ma'naviyaxloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanish. — T., «Fan», 1995.